

Teorie mezinárodních vztahů

Mgr. Jan Železný, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

CEVRO Univerzita

jan.zelezny@cevro.cz

Mezinárodní vztahy a sociální vědy

- Při formování MV role **teorie sociálních věd**
- Ty se vyvíjí v rámci **metateoretických debat**
- **Metateorie** – teorie o teoriích
- Teoretické poznání – 3 oblasti:
- **1) ontologie** (teorie bytí)
- **2) Epistemologie** (teorie vědění)
- **3) metodologie** (teorie metody)
- **Metateoretické debaty v MV** – Jsou MV vědou nebo uměním? Co s sebou studium MV přináší?
- **Základní otázka** – Co je vlastně sociální věda?
- **TMV** – systematický přístup ke studiu MV

Přínos teorií mezinárodních vztahů

- **Poznávací** – pozitivní poznání reality MV, teoretická zdůvodnění politického dění
- **Normativní** – normativní poznání reality MV, teorie jako připomínka principů a hodnot
- **Konstitutivní** – nástroj přetvářející realitu MV, vzájemné ovlivňování praxe a teorie

Fáze vědy – Thomas Kuhn

- *Struktura vědeckých revolucí* (*The Structure of Scientific Revolution*, 1962)
- Věda se rozvíjí ve 2 cyklech (nikoli kumulativně):
- **Revoluční fáze vědy:**
- Teoretická fragmentace, nové myšlenkové modely, inovace v teoretickém myšlení x nedochází k prohlubování a kumulaci získaných poznatků
- **Normální fáze vědy:**
- Rozvoj vědění, **převažující paradigma** – je již validováno, prohlubování znalostí pomocí uznávané metodologie, komparace výsledků výzkumu
- **Paradigma** – standardizovaný soubor teorií, konceptů, metod a axiomů
- Nesouměřitelnost paradigmat – kritizován za relativismus

Velké debaty (Great Debates)

- Sloužily k řešení klíčových témat v rámci MV
- Zásadní **rozdíly v paradigmatech** různých myšlenkových škol
- Odhalily nové problémy a oblasti výzkumu
- Prokázaly “vědeckost MV“ – výzkum založený na vědeckých principech
- 4 základní a probíhají dodnes

První velká debata

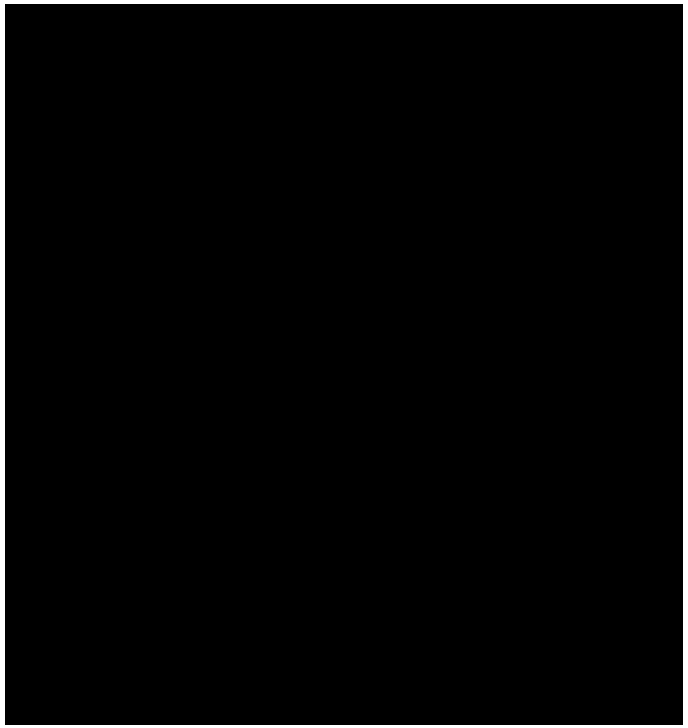
- Mezi **realismem a idealismem** – 20./30. léta
- Otázky války, míru a rozvoje svobody (Norman Angell – *Velká iluze*)
- Snaha **předcházet ničivým konfliktům** – vítězství racionality nad iracionální destrukcí války – **značně normativní**
- Snaha vytvořit **novou akademickou disciplínu**
- Založení **1. katedry MV** ve městě Aberystwyth
- Kritika ze strany realistů (E. Carr, H. Morgenthau) – příliš hodnotově ovlivněný postup (value-driven)
- Pro realisty stěžejní **otázka moci**
- Nejasně definovaný předmět výzkumu

- **Idealismus (utopický liberalismus):**
- Mezinárodní právo, mezinárodní organizace, interdependence, kooperace, mír, kolektivní. bezpečnost
- **Realisté:**
- Mocenská politika, bezpečnost, agrese, konflikt a válka, zbrojení, právo odráží zájmy silných

Druhá velká debata

- 50./60. léta – uvnitř realismu, studená válka, potřeba armády
- Epistemologie a metodologie
- **Behaviorální revoluce** (behaviourist revolution) – behavioralismus/scientismus x **tradiční přístupy** (historie, filozofie, právo)
- Morton Kaplan a David Singer
- Systematičnost vědeckých metod a explanatorní výzkumy x historicismus, právo a interpretativní přístupy
- Přístup přírodních věd – **pozitivismus**
- Hledání opakujících se vzorců a vytváření obecných zákonitostí
- Matematické modely, teorie her, testování hypotéz, operacionalizace pojmů

- Neměla jasného vítěze
- Profilace MV jako **samostatné vědecké disciplíny**
- Dala vzniknout **metodologii MV**

Třetí velká debata

- 70./80. léta
- Krize státocentrismu – vzestup nových aktérů
- Shoda na pozitivismu
- Stále soupeří **realismus a liberalismus**, od 70. let se přidává **marxismus**
- **Tzv. neo-neo-syntéza** – odráží příklon k pozitivismu, eklektické teorie
- Nalezení **společných východisek** – anarchie, stát jako dominantní aktér, MV – konflikt + spolupráce)
- Na pozadí se konstituuje **(neo)marxismus –** odmítnutí společných východisek realismu a liberalismu

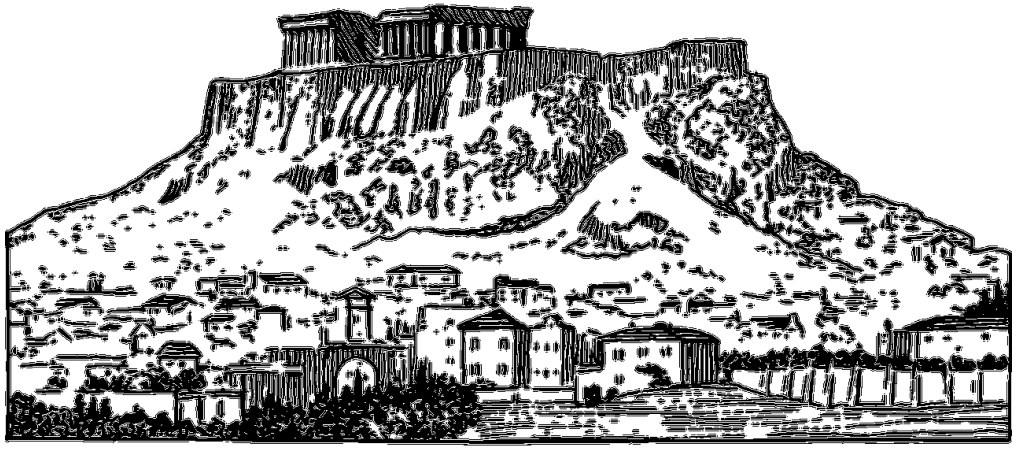
Čtvrtá velká debata

- 90. léta – současnost
- Odhalila hluboké rozdíly v pojetí MV jako vědy
- Spory o následující přístupy:
- **Vysvětlení** (explaining) x **porozumění** (understanding) – **Max Weber** (Erklären x Verstehen)
- **Pozitivismus (**neorealismus, neoliberalismus) **x postpozitivismus** (kritické a normativní teorie, feminismus)
- **Racionalismus x reflektivismus** – Robert Keohane – reflektivisté nemají program
- **Témata sváru:** respektování norem, aktér x struktura, podstata poznání

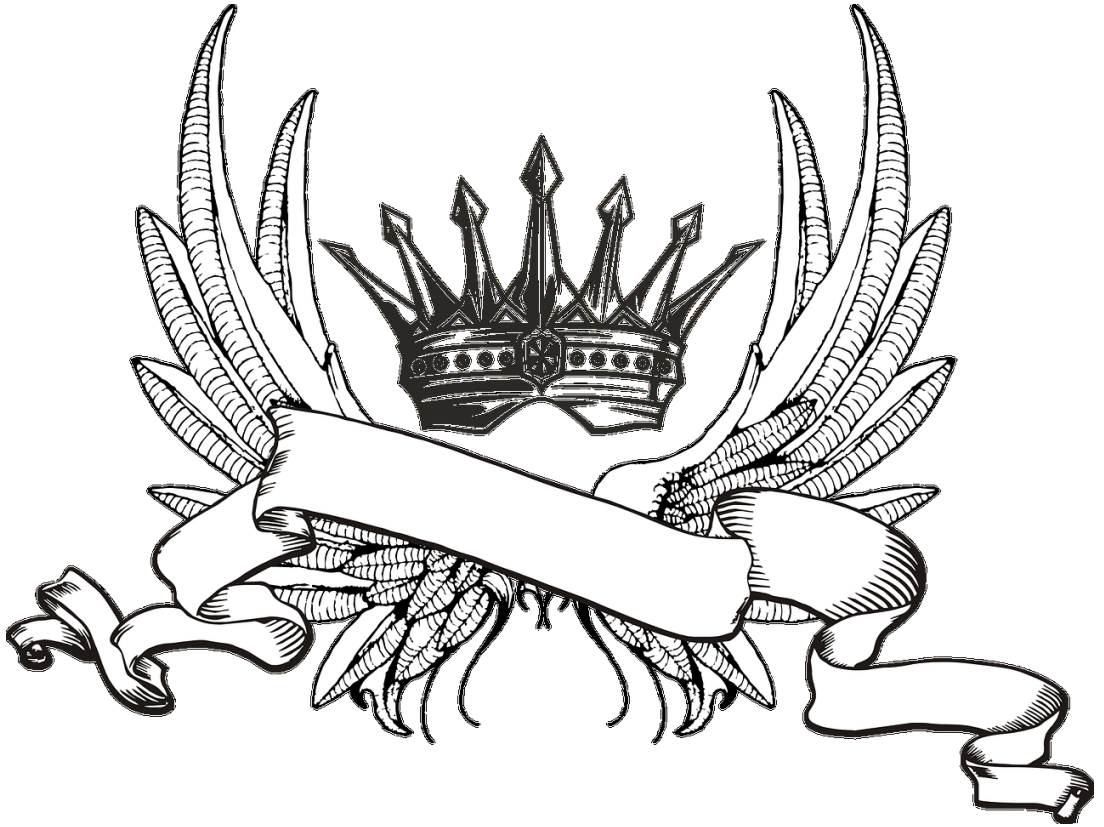
Historický realismus

- Realistický pohled již od počátku dějin
- **Thukydidés – Dějiny peloponéské války** (431-404) – dialog Athén se státem Mélos
- Nadřazenost mocenských nástrojů, použité síly vítězí nad legálními principy a morálkou
- Dále: **N. Machiavelli, T. Hobbes, J. J. Rousseau, německá geopolitická škola (Realpolitik)**
- Rovněž odrazy ve východním myšlení – např. **Sun-C‘: Umění války, Kautilja: Arthašástra (teorie mandaly)**
- Myšlenkový předchůdce realistické školy z meziválečného období
- Pesimistická antropologie, anarchie, primát moci a bezpečnosti, autonomie politické sféry, cykličnost dějin

Společné rysy realismu

- Rozličné interpretace i typologie
- **Ústřední role státu** – spojení s použitím hrozby síly – Max Weber (monopol na legitimní použití síly) – otázka vnitřní suverenity – Leviathan – hierarchie
- **Otázka moci** – vojensko-politická (high politics) x ekonomická, sociální, kulturní (low politics)
- **Princip přežití** – anarchické prostředí
- **Absence morálních soudů**
- **Princip svépomoci**
- **Bezpečnostní dilema** – John Herz

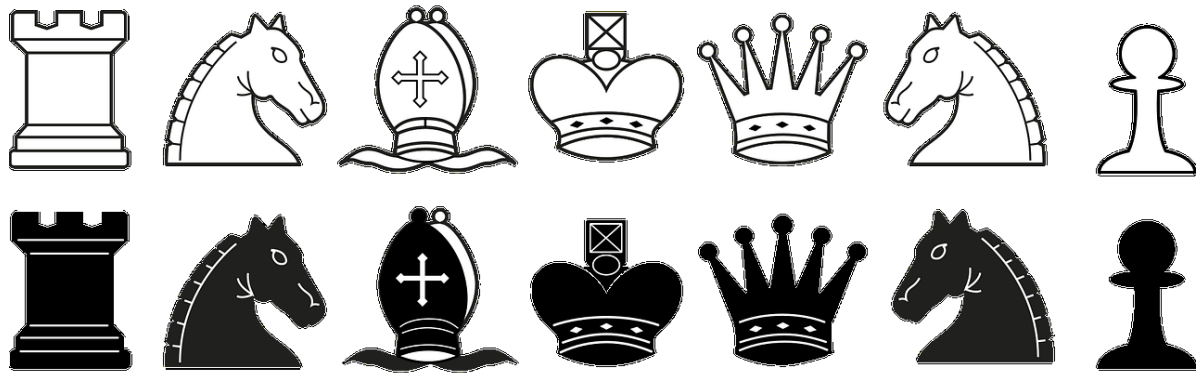
Klasický realismus

- **Edward H. Carr – Twenty Year's Crisis 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations**
- Formování vývoje a praxe MV po WWI, opuštění historických metod – politologická analýza – MV spojeny s idealismem x je nutno akceptovat pravidla politiky
- **Hans J. Morgenthau – Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace (1948)**
- **Antropologický rys** – špatná přirozenost člověka – touha po moci – neměnná charakteristika MV – nemožnost aplikovat morální principy
- Neoklasický realismus

Šest principů realismu – Hans Morgenthau

- Mezinárodní politika je ovládána **objektivními zákony** – neměnná lidská přirozenost – tvorba racionální teorie
- **Koncept zájmu** – definovaný pojmem moci – racionální zahraniční politika státu
- Zájem jako **moc je objektivní kategorií** – univerzální platnost
- Politické jednání **nelze hodnotit na základě morálních hodnot**
- Varování před **morálními excesy** – neexistující univerzálnost morálních soudů aktérů
- Oblast mezinárodní politiky je **zcela autonomní**

Neorealismus – strukturální realismus

- Absorbce scientistické/behaviorální kritiky
- **Kenneth Walz – Theory of International Politics (1979)**
- Odmítnutí antropologického základu MV – příčinou střetů je **character MV**
- Rozvoj mezinárodní anarchie, státu jako hlavního aktéra, primátu mocenské politiky
- Vzniká idea **anarchického pojetí mezinárodního systému** – stát jako **“black box”**
- **3 prvky struktury:**
- 1) definiční princip/princip uspořádání (hierarchie x anarchie)
- 2) charakter jednotek/diferenciace jejich funkcí (anarchie – funkčně poodbné jednotky)
- 3) rozložení moci/schopností (polarita systému)

Po studené válce – postklasický realismus a ofenzivní x defenzivní r.

- Reakce na selhání neorealismu – konec “cold war” (bipolární konfrontace)
- **Postklasický realismus** – syntéza klasického a strukturálního realismu
- Systémová úroveň, stát jako ústřední aktér, tuha po moci
- **Rozbití “black box”** – zohlednění individuálních specifik
- Zohlednění faktorů jako je ekonomická základna moci
- **Worst-case perspective x possibility (realism) vs probability (post-classical realism)**

- Ofenzivní x defenzivní realismus
- **Ofenzivní – John Mearsheimer**
- Nemožnost dlouhodobé spolupráce v MV, nutnost co největší kumulace moci jako základu přežití – **snaha o hegemonii**
- **Defensivní – Kenneth Walz**
- **Rovnováha moci** (vyvažovací koalice) – hegemonie vede k přílišné kumulaci moci a nikoli k bezpečnosti

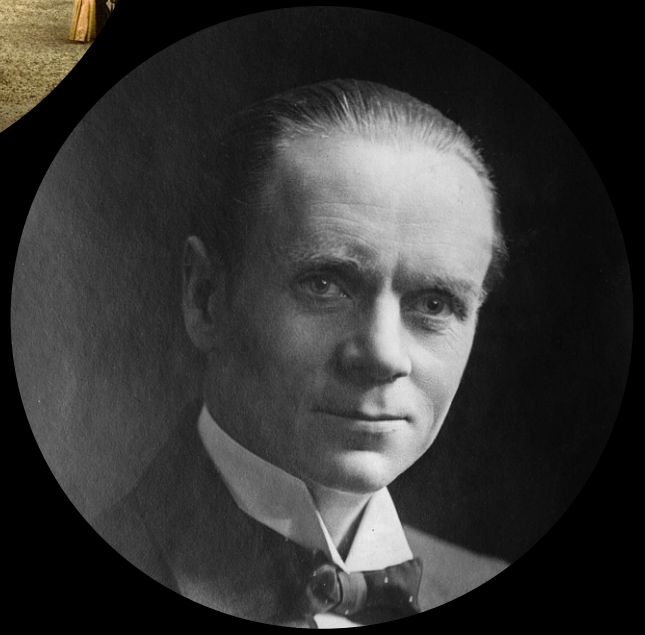

Liberální tradice mezinárodních vztahů

- Dlouhá myšlenková tradice, též **pluralismus**
- Velice heterogenní – <u>základní teze:</u>
- Aktéry MV nejen státy, ale i **nestátní aktéři**
- Státy nejsou “black-box” – ZP odvislá od požadavků společnosti, nikoli podmínke MV
- **Neexistuje hierarchie témat** – high x low politics nedává smysl
- Hlavním procesem MV je **vyjednávání (bargaining)** a změna
- Tři hlavní linie: 1) ekonomický liberalismus, 2) demokratický liberalismus 3) liberální institucionalismus

Ekonomický liberalismus

- Nazýván take **liberální politickou ekonomií**
- Zvýšená obchodní výměna, prohlubování obchodních vztahů a hospodářské propojení snižují riziko konfliktu
- Ekonomiky a blahobyt států se propojují natolik, že ztráty z války by byly příliš vysoké
- **Norman Angell – Velká iluze (Great Illusion, 1910)**
- Proměna charakteru státu – od válečnických k obchodnickým
- Byl odrazem **vrcholu koloniálního období a globalizovaných vztahů** 19./20. století – belle epoque + gilded age
- Kritika realistů (Carr + Morgenthau) – liberalismus jako ideologie hospodářsky silných států – snaha ospravedlnit své zahran. politiky ideologií
- WWI oslabuje věrohodnost – **v poválečném období idealismus**
- Člověk – přirozeně rozumný, význam norem a ideálů

Wilsonismus

- Mír dosažitelný – překonání konkurence států ve prospěch mezinárodního světového společenství
- Politika jako **hra s nenulovým součtem**
- Jak by měl vypadat optimální mezinárodní řád?
- **Woodrow Wilson – wilsonismus – 14 bodů**
- Institucionalizace mezinárodní spolupráce
- Prostředí sdílených norem, pravidel, principů a hodnot
- **Odmítnutí tajné “kabinetní” diplomacie**

Demokratický liberalismus/neoliberální internacionalismus

- **Immanuel Kant – O věčném míru**
- Existuje souvislost mezi mírem a republikánským uspořádáním
- Federativní uspořádání podporuje mír
- Proměna charakteru státnosti, demokratizace procesu tvorby politiky
- Lidé intuitivně volí život v míru
- Vnitřní politika neoddělitelná od té zahraniční

Teorie demokratického míru

- Michael Doyle: demokratické státy se vzdávají použití síly při řešení konfliktů
- Demokratické principy domácí politiky se přenáší do té zahraniční
- Chování demokratických států se řídí jasnými pravidly
- Pro udržení světového míru je nutná **demokratizace světa**
- **Kritika:** demokratické státy agresivní vůči nedemokratickým, kritika šíření demokracie, válce zamezují složitá pravidla vyhlášení – nikoli ideje

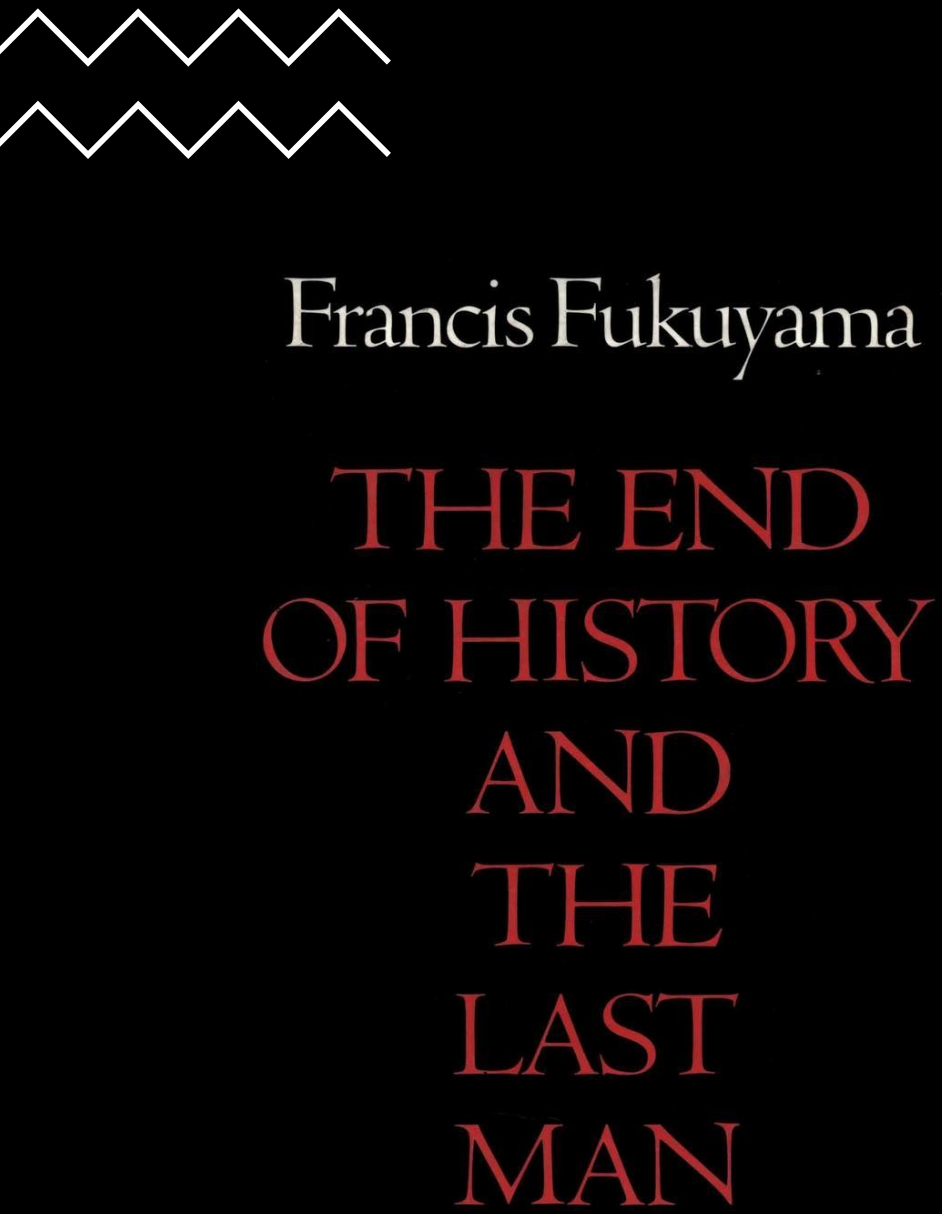
Liberální institucionalismus/teorie evropského integračního procesu

- Teorie středního rozsahu – induktivní procesy
- 40. léta – důraz na instituce a jejich roli a mezinárodní právo
- Nikoli globální, ale regionální a funkční instituce – **regionální integrační procesy**
- **Funklicionalismus – David Mitrany** – funkční integrace – forma odpovídá potřebě – ramification (větvení)
- **Neofunkcionalismus – Ernst Haas** – od low politics k té vyšší – spill over effect (přelévání) – politický proces

Neoliberalismus/neoliberální institucionalismus

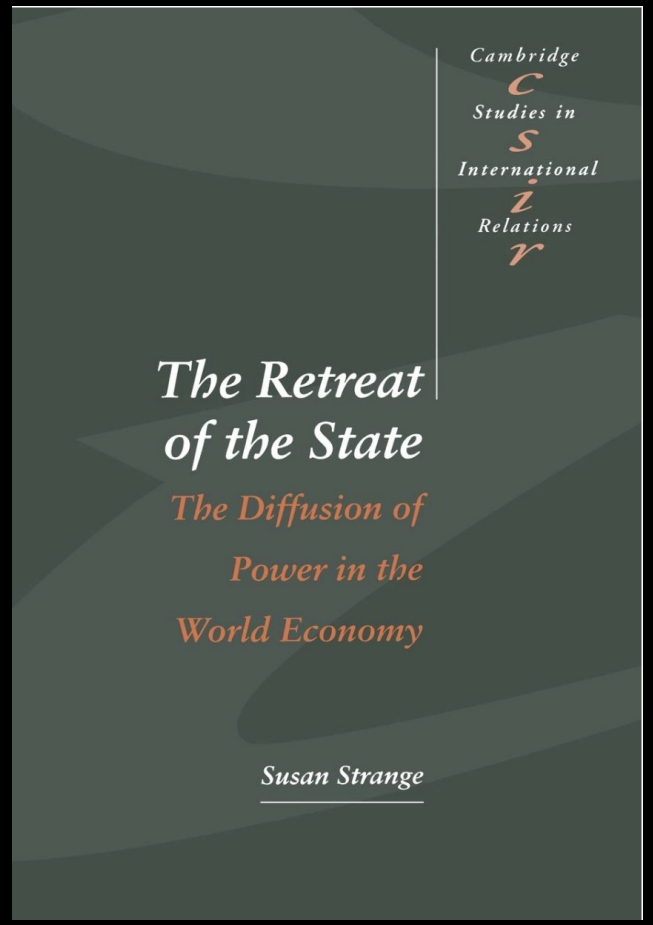

- Reakce na scientismus/behavioralismus a důsledky 2. debaty
- Noví aktéři v MV – nadnárodní korporace, mezinárodní NGOs
- **Transnacionální vztahy a interdependence**
- Jak udržet spolupráci v podmínkách anarchie?
- **Robert Keohane – Joseph Nye: Power and Interdependence: World Politics and Transition (1977)**
- Syntéza mezi realismem a liberalismem
- Nikoli boj o přežití x integrace a propojování – **transnacionální prostředí**
- **Vztahy komplexní vzájemné závislosti**
- Institucionalizovaná kooperace nestojí na ideích, ale na kalkulaci zisků ze spolupráce

90. léta – konec dějin

- **Francis Fukuyama – The End of History and the Last Man**
- Hegelova filosofie dějin – dějiny jako tok událostí a boj ideí
- **Liberální demokracie + kapitalismus vítězí**
- Navazuje na teorii demokratického míru
- Legitimizace “exportu liberalismu” a západních hodnot

Mezinárodní politická ekonomie

- Podobor MV – 70. léta (ropné šoky, rozpad brettonwoodského systému)
- Kořeny v 17. století (fyziokraté, merkantilisté), 18. století (ekonomičtí liberálové)
- **Cíl:** využití ekonomické vědy pro analýzu politických událostí
- Změna hierarchie hrozeb – ekonomické hrozby jsou reálné
- Interdependence ohrožuje postavení státu – reziduální stát
- **Susan Strange – Retreat of the State (1996)**